

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΟΙ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥΣ

(ΓΙΑΤΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΟΥΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΕΣΣΔ;)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. ΘΕΟΧΑΡΗ ΚΕΣΣΙΔΗ

1. ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Δέν θα ήμουν υπέρμετρα υπερβολικός λέγοντας ότι, ό επαναπατρισμός τών 'Ελλήνων τής ΕΣΣΔ άνοίγει μιá νέα σελίδα στην ιστορία τών 'Ελλήνων και ιδιαίτερα τών πολýπαθων 'Ελλήνων τοῦ Πόντου, οί όποιοι αναγκάστηκαν άπό τή μοίρα, αρχίζοντας άπό τήν πτώση τής Βυζαντινής αὐτοκρατορίας (άν όχι άπό τήν πτώση τοῦ έλληνιστικού κόσμου) νά μεταναστεύουν, περιοδικά, άπό τó ένα άλλοφυλο περιβάλλον ή άπό τήν μιá άλλοεθνή χώρα στην άλλη, άναζητώντας καλύτερη τύχη. Υπολογίζοντας ότι, ό αὐξανόμενος επαναπατρισμός τών 'Ελλήνων τής ΕΣΣΔ, στό κοντινό μέλλον, είναι αδύνατον νά μειωθεί, θεωρώ άπαραίτητο νά εξετάσω τó δοσμένο πρόβλημα πιό έμπεριστατωμένα. 'Ελπίζω ότι αὐτό τó πρόβλημα, θίγοντας τά συμφέροντα όλων τών 'Ελλήνων, θά συγκεντρώσει τήν τεταμένη τους προσοχή καί, ιδιαίτερα, όλων τών 'Ελλήνων τοῦ Πόντου πού κατοικοῦν στην 'Ελλάδα, καί τής 'Ελληνικής κυβέρνησης.

"Ας εξετάσουμε μερικές πλευρές τής καθημερινής ζωής τών σοβιετικών πολιτών, πού αναγκάζουν ένα μέρος τους καί ιδίως τούς εκπροσώπους τέτοιων έθνών, όπως οί "Ελληνες, οί Γερμανοί καί οί 'Εβραιοί νά εγκαταλείπουν τούς τόπους, όπου έζησαν πολλά χρόνια. Ταυτόχρονα, θά προσπαθήσω, μέ τήν εύκαιρία, νά εκφράσω όρισμένες σκέψεις σχετικά μέ τήν φιλοσοφία, άς πούμε, τής σοβιετικής οίκονομίας.

Σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ άνταποκριτή τοῦ ΤΑΣΣ Βλαντίμηρ Μάλιστσεφ, οί βασικές αίτίες, πού ώθοῦν τούς "Ελληνες νά μεταναστεύσουν, είναι: ή ανάγκη τής συνένωσης τών οίκογενειών, οί «οὔρες», έπιθυμία νά ζήσουν «άνθρώπινα», ή άνεκτικότητα τής αὐθαιρεσίας καί ή δζυσηση τών σχέσεων μεταξύ άλλοεθνών¹. Νομίζω ότι υπάρχουν καί άλλες αίτίες γιά μετανάστευση, αλλά, σχεδόν ή κάθε μιá άπό τίς προαναφερθεϊσες αίτίες, άπό μόνη της, είναι υπεραρκετή γιά νά προδιαθέσει κάποιον νά μεταναστεύσει. "Ας εξετάσουμε ένα τόσο όφθαλμοφανές φαινόμενο τής καθημερινής ζωής στην Σοβιετική Ένωση, όπως είναι οί «οὔρες».

1. Άρθρο τοῦ Μάλιστσεφ Β., «Γιατί μεταναστεύουν οί "Ελληνες τοῦ Πόντου», πού δημοσιεύθηκε στην έφημερίδα «Σέλσκαγια Ζίζν» ('Αγροτική ζωή) στίς 21 Σεπτεμβρίου 1989.

2. ΜΕΡΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ «ΟΥΡΕΣ» ΚΑΙ ΤΟΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ» ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΕΤΑΙ «ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ»

Λένε ότι την «ούρά» την έφευραν οί Άγγλοι. Πιθανόν νά εἶναι ἀλήθεια. Ἄλλὰ στήν Ἀγγλία ἡ «ούρά» δέν ρίζωσε, δέν ἔγινε συνοδοιπόρος τῶν Ἀγγλῶν στή ζωή τους. Ἡ «ούρά» βρῆκε πρόσφορο ἔδαφος γιά τήν ὑπερτροφική της ἀνάπτυξη στή χώρα μας, ἀπό τή στιγμή τῆς ἐγκαθίδρυσης τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἡ «ούρά» ἀπέκτησε τόσο γενική καί τόσο ἐξαιρετική σημασία στή ζωή τῶν σοβιετικῶν πολιτῶν, πού μιὰ τυχαία ἀπουσία της θεωρεῖται, θά ἔλεγε κανεῖς, κάτι σάν ἀπόκλιση ἀπό τό φυσικό ἢ ἀκόμα καί σάν προάγγελος κάτι χειρότερου: τῆς ἐξαφάνισης τῶν ἐμπορευμάτων ἀπό τίς βιτρίνες τῶν καταστημάτων. «Οὐρά» δέν σημαίνει ἀπλᾶ πολυκέφαλο πλῆθος, ἢ γιά νά εἶμαι πιό ἀκριβής, δέν εἶναι ἀπλᾶ μιὰ ἀλυσίδα ἀνθρώπων, πού συντάχθηκαν μέ τήν ἐλπίδα νά ἀποκτήσουν τό ἓνα ἢ τό ἄλλο ἀγαθό. Ἡ «ούρά» εἶναι ἓνα ἰδιόμορφο ἔμψυχο πλάσμα («έρπετό», ὅπως τήν ὀνόμασε ἓνας δημοσιολόγος, πού προκαλεῖ βαρυθυμία, ἐξουθενώνει καί ἀποβλακώνει, ἀφαιρεῖ δυνάμεις καί χρόνο, δηλητηριάζοντας ἀργά τή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Ἡ «ούρά» εἶναι ἓνας τρόπος δοκιμασίας τῶν ἀνθρώπων, τῆς ὑπομονῆς καί τῆς ἀντοχῆς τους.

Ἡ ἐφημερίδα «Ἰζβέστια» στό φύλλο τῆς 24 Νοεμβρίου 1989 παραδέχεται ὅτι, ἡ ὁποιαδήποτε «ούρά» στερεῖ τή θέληση, ταπεινώνει καί μειώνει τίς ἀπαιτήσεις. Μά, ὅ,τι μᾶς δίνουν (ὅ,τι μᾶς «ρίχνουν», ὅπως συνηθίζουν συχνά νά λένε), αὐτό καί παίρνουμε. Ἀποκλείεται, στήν οὐσία, ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς. Πάντως, ὑπάρχουν γλεντζέδες καί χωρατατζήδες, ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὰ παράδοξα, πού δηλώνουν ὅτι οἱ «οὐρές» κρύβουν μέσα τους τό στοιχεῖο τῆς ζωτικότητας... Ἀναφερόμενοι στήν ἀφθονία καί τήν πλούσια συλλογή ἐμπορευμάτων τῆς Δυτικῆς ἀγορᾶς, οἱ χωρατατζήδες διαβεβαιώνουν ὅτι «ἐκεῖ» ὁ ἄνθρωπος στερεῖται τό αἶσθημα κάποιας ἰδιαίτερης εὐχαρίστησης, ἀποκτώντας κάποιο εἶδος ἐμπορεύματος ἢ τροφῆς. Στή χώρα μας, τὰ πράγματα εἶναι τελείως διαφορετικά: περιμένοντας ὑπομονετικά τή σειρά σου σέ μιὰ μεγάλη «ούρά» καί ἀγοράζοντας τό πολυπόθητο κομμάτι σαλαμιού, τό περιπόθητο ζευγάρι καλτσόν ἢ ἓνα-δύο μπουκάλια βότκα, ἡ ψυχική σου διάθεση εἶναι τέτοια, πού νομίζεις ὅτι ἔκανες ἄθλο...

2. Εἶναι πολύ σωστή ἡ παρατήρηση ὅτι τὰ ἐλαττώματά μας εἶναι συνέχεια τῶν προτερημάτων μας. Παρ' ὅλα αὐτά θά ἤθελα νά πιστεύω ὅτι δέν θά ἀποβοῦν προφητικά τὰ λόγια τοῦ πρεσβυτεῖ τῆς Γαλλίας στή Ρωσία Μωρίς Παλαιολόγου, πού εἰπώθηκαν τόν 19ο ἀκόμα αἰῶνα: «Ὁ Ρωσσικὸς λαὸς εἶναι ὁ πιό πειθήνιος ἀπ' ὅλους, ὅταν τὸν κυβερνοῦν σκληρά, ἀλλὰ δέν εἶναι ἰκανὸς νά κουμαντάρει τὸν ἑαυτό του... Τοῦ εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ἀφέντης, ἓνας ἀφέντης μὲ ἀπερίοριστες δικαιοδοσίες... Ἡ παραμικρὴ ἐλευθερία τὸν μεθάει».

3. Ἀρθρο τοῦ Ράντωφ Α. «Νά σκοτώσουμε τὸ ἐρπετό!», πού δημοσιεύθηκε στό περιοδικὸ «Ὁγκονιόκ» 1989 Νο 46, σελ. 4. Ἔχει ὑπολογισθεῖ ὅτι 65 δισεκατομμύρια ἀνθρωπο-ὥρες φθάνουν γιά τήν παραγωγή 2 δισ. 500 ἐκ. ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων τοῦ Ἰαπωνικοῦ ἐργοστασίου «Νισσάν».

Φυσικά, οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐξετάσουμε, τί στοιχίζει αὐτὴ ἡ «διαλεκτικὴ τῆς ζωῆς», οἱ ἄσκοποι καί, πραγματικά, μαζικοὶ «ἄθλοι», ποὺ πραγματοποιοῦν καθημερινὰ οἱ σοβιετικοὶ πολῖτες. Σύμφωνα μὲ τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα, μόνο στὶς «οὐρὲς» γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐμπορευμάτων, σὲ κλίμακα ὁλόκληρης τῆς ΕΣΣΔ, καταναλώνονται περίπου 65 δισεκατομμύρια ἀνθρωπο-ὥρες τὸν χρόνο. Ἄν ὑπολογίσουμε καὶ τὶς ἄλλες «οὐρὲς» (π.χ., στὰ κομματικά καὶ κρατικά ἰδρύματα), θὰ δοῦμε ὅτι στὴν ΕΣΣΔ 35 ἑκατομμύρια ἄτομα «ἐργάζονται» μόνιμα στὶς «οὐρὲς». Πιὸ παραστατικά θὰ λέγαμε: ὁ τριπλάσιος καὶ πλέον πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδας, ἀπὸ τὸ πρῶν μέχρι τὸ ἀπόγευμα ξεροσταλιάζει στὶς «οὐρὲς».

Οἱ ἔρευνες ποὺ ἔγιναν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας δείχνουν ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ βαρύνουμα προφητεύει: μὲ τὶς «οὐρὲς» γεννηθήκαμε, μὲ τὶς «οὐρὲς» καὶ θὰ πεθάνουμε. Ἀπὸ τοὺς 1000 ἀγοραστές, ποὺ ρωτήθηκαν στὴ Μόσχα, τὸ 40% ἀπάντησε μοιρολατρικά: «οἱ οὐρὲς δὲν θὰ ἐξαφανισθοῦν ποτέ». Μόνο 6% ἀπὸ τοὺς ἐρωτηθέντες ἐξέφρασαν μιὰ δειλὴ ἐλπίδα, ὅτι ἴσως κατορθώσουμε νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὶς «οὐρὲς» τὸ 2000. Οἱ περισσότεροι παρατήρησαν μιὰ ἀντίστροφη τάση: στὰ 4 χρόνια τῆς Περestroïka, οἱ «οὐρὲς» αὐξήθηκαν...»⁴.

Τὸ σοβιετικὸ ἐμπόριο δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ διαφήμιση. Ἡ καλύτερη διαφήμιση εἶναι ἡ «οὐρά». Εἶναι πασίγνωστο ὅτι ἐμεῖς οἱ σοβιετικοὶ πολῖτες, βλέποντας μιὰ «οὐρά», συνήθως δὲν ρωτᾶμε γιατί σχηματίσθηκε, ἀλλὰ, ἀφοῦ σταθοῦμε, καμιά φορὰ ἀγοράζουμε πράγματα, χωρὶς τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαμε νὰ περάσουμε. Μᾶς παρασύρει ἡ ψυχολογία τοῦ πλήθους. Ἀλλά, ὅχι σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὅσο ἡ ἀβεβαιότητα πὼς αὐτὸ ἢ τὸ ἄλλο ἐμπόρευμα δὲν θὰ χαθεῖ ἀπὸ τὰ ράφια τῶν καταστημάτων μέσα στὴ σκοτούρα τῆς «οὐρᾶς» καὶ σὲ μιὰ κατάσταση ψυχικῆς ἔντασης, εἶναι εὐκολότατο, ἰδιαίτερα στὰ καταστήματα τροφίμων, νὰ ξεγελάσεις τὸν ἀγοραστὴ στὸ ζύγι καὶ στὸ ποσὸ τῆς πληρωμῆς. Μ' αὐτὸν τὸν ἀπλὸ τρόπο οἱ ἐργαζόμενοι στὸ ἐμπόριο ἀντισταθμίζουν τοὺς ἐπίσημα χαμηλοὺς μισθοὺς τοὺς. Καὶ ὅχι μόνο τοὺς ἀντισταθμίζουν, ἀλλὰ καὶ πλουτίζουν. Ὅρισμένοι δὲ ἐργαζόμενοι σὲ ὑπεύθυνες θέσεις τοῦ ἐμπορικοῦ τομέα (καὶ ὅχι μόνον αὐτοί) γίνονται ἑκατομμυριοῦχοι. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἑκατομμυριοῦχους τῶν χωρῶν τῆς ἀγοραστικῆς οἰκονομίας, οἱ δικοὶ μας ἑκατομμυριοῦχοι, ποὺ ξεφύτρωσαν στὸ περιβάλλον τῆς λεγομένης σχεδιασμένης οἰκονομίας, κρύβουν τὸ κεφάλαιό τους, τὸ «νεκρώνουν» καὶ δὲν τὸ ρίχνουν στὴν κυκλοφορία. Τὸ νεκρὸ κεφάλαιο ὅμως, ὅπως καὶ ἡ ἀνεπάρκεια ἐμπορευμάτων, εἶναι πηγὴ πληθωρισμοῦ. Μ' ἄλλα λόγια, τὸ ἓνα κακὸ φέρνει τὸ ἄλλο.

Τέτοιες μορφὲς κοινωνικοῦ κακοῦ, ὅπως εἶναι ἡ «οὐρά» καὶ ἡ ἀνεπάρκεια, γεννοῦν, θὰ λέγαμε, τὴν αὐτοπνὴ ἐξουσία τῶν ἐργαζομένων στὸ ἐμπόριο καί, ταυτόχρονα, εὐνοοῦν

4. Στὸ ἴδιο.

τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορικῆς μαφίας. Σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα στὸ περιοδικό «Ὁγκονιόκ», γιὰ μιὰ σειρά σοβιετικῶν «μεγίστάνων» τοῦ ἐμπορίου δὲν ὑπάρχει κάτι τὸ ἀκατόρθωτο. Π.χ., νὰ ξεφορτωθοῦν ὅποιονδήποτε ἤ, ἀντίθετα, νὰ ἀνεβάσουν κάποιον, τοποθετώντας τον, σχεδόν, σὲ ὅποιαδήποτε ἀπὸ τὶς ἀνώτατες κρατικές θέσεις»⁵.

Οἱ «οὐρές», ποὺ ἐμφανίσθηκαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐξαιτίας τῆς ἀνεπάρκειας ἐμπορευμάτων, εἶναι καὶ τὸ σῆμα κατατεθέν τῆς. Οἱ ἀνταποκριτὲς τῆς ἐφημερίδας «Πράβντα» Σ. Μπογκάτκο καὶ Γ. Καζμίν, προσωποποιώντας τὴν ἑλλειψη ἐμπορευμάτων, ὀνομάζουν αὐτὴν τὴν πηγὴ πολλῶν κοινωνικῶν κακῶν «ἐγκληματία» μὲ τὸ παρατσούκλι «ἀνεπάρκεια»⁶. Αὐτοὶ παραπονιοῦνται ἐπειδὴ ἡ μόνιμη ἀνεπάρκεια σχεδὸν ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, εἰδῶν διατροφῆς καὶ φαρμάκων, σαπουνιῶ καὶ ἐνδυμάτων, παπουτσιῶν καὶ ἐπίπλων, οἰκοδομικῶν ὑλικῶν καὶ τηλεοράσεων κ.λπ., κ.λπ., προκαλεῖ σὲ κάθε βῆμα παραβιάσεις τοῦ νόμου, δημιουργεῖ δίκτυο αἰσχροκέρδειας, κάθε εἶδους ἐγκληματικὲς ὁμάδες, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι ἡ δημιουργουμένη ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια ἀφύσικη κατάσταση διευρύνει τὴν κλίμακα τῆς παραοικονομίας, ὁδηγεῖ στὴ διαφθορά, στὴν ἐξαγορὰ ἐκπροσώπων τοῦ κομματικοῦ καὶ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ ἐγκληματικοῦ κόσμου. Καμιὰ φορὰ σημειώνεται καὶ μιὰ ἀδιάρρηκτη σύνδεση τοῦ ἐγκληματικοῦ κόσμου μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ κομματικοῦ καὶ κρατικοῦ μηχανισμοῦ διαφόρων ἐπιπέδων.

Ὅρισμένα εἶδη, ποὺ πάσχουν ἀπὸ χρόνια ἀνεπάρκεια, ἔχουν ἀκόμα πιὸ ἀποκρουστικὸ χαρακτήρα. Ἐτσι, ἡ ἀνεπάρκεια αὐτοκινήτων στὴ χώρα μας φημίζεται γιὰ τὴν πώληση ἑνὸς καινούργιου αὐτοκινήτου σὲ διπλάσια καὶ τριπλάσια τιμὴ. Θὰ ἦταν ἀκριβέστερο νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἀπατεῶνες μπαίνουν στὸν πειρασμὸ τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν αὐτοκινήτων, τόσο τῶν καινούργιων, ὅσο καὶ τῶν μεταχειρισμένων, ἢ πραγματικὴ τιμὴ τῶν ὁποίων ξεπερνάει κατὰ πολὺ τὴν τιμὴ τοῦ καταστήματος, δηλ. τὴν κρατικὴ τιμὴ. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ πράξη τῆς ἀγοραπωλησίας εἶναι δυνατὴ μόνο μέσω καταστήματος, οἱ «ρίχτες» (οἱ συμμορίες τῶν ἀπατεῶνων), ἀλλὰ καμιὰ φορὰ καὶ οἱ ἀπλοὶ ἀγοραστές, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ξεγελάσουν τὸν πωλητὴ τοῦ αὐτοκινήτου καὶ νὰ μὴν τοῦ δώσουν τὸ ποσὸ ποὺ ξεπερνάει τὴν ἐπίσημη τιμὴ του. Οἱ παθόντες, κατὰ κανόνα, δὲν διαμαρτύρονται, ἀφοῦ πῆγαν νὰ κλείσουν μιὰ ὀλοφάνερη παράνομη συμφωνία. Ὅρισμένες φορές ἡ ὑπόθεση τελειώνει μὲ τὴν ἀστυνομία νὰ μαζεῦει πτώματα. Θὰ ἔλεγε κανεῖς, τί πιὸ ἀπλό: εἴτε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀγοραπωλησία αὐτοκινήτων μὲ τὴν πραγματικὴ τους ἀξία (κρατώντας, φυσικά, τὰ νόμιμα ποσοστὰ τοῦ κράτους) ἢ νὰ αὐξηθεῖ ἡ παραγωγή τῶν αὐτοκινήτων σύμφωνα μὲ τὶς δυνατότητες τοῦ πληθυσμοῦ, ὥστε νὰ μειωθεῖ ἡ ἔνταση. Μὰ

5. Στὸ ἴδιο ἄρθρο καὶ περιοδικό, σελ. 5.

6. Ἄρθρο τῶν Μπογκάτκο καὶ Καζμίν ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «Πράβντα», στὸ φύλλο τῆς 2 Ἰουλίου 1989, σελ. 6, μὲ τὸν τίτλο: «Ὁ ἐγκληματίας» μὲ τὸ παρατσούκλι «Ὁ ἀνεπάρκεια».

τί λέμε. Καλύτερα είναι να προσποιούμαστε ότι στη χώρα μας δεν υπάρχει παραοικονομία και οι συνδεδεμένες μ' αυτήν άπάτες.

Δεν έχουν καλύτερα τα πράγματα και με τη μόνιμη ανεπάρκεια των ανταλλακτικών αυτοκινήτων. Παράδοξο, αλλά είναι γεγονός: η πώληση αυτοκινήτων στη χώρα μας ξεπερνάει τη δυνατότητα εξασφάλισής τους με ανταλλακτικά... Είναι, λοιπόν, να άπορείς που στη χώρα μας έμφανίστηκε μια νέα εγκληματική επιχείρηση με ιδιόμορφους επαγγελματίες, τους «τζαμάδες». Όποιαδήποτε τζάμια του αυτοκινήτου «Λάντα» πωλούνται στη μαύρη άγορά μέχρι 1500 ρούβλια, δηλ. 10-15 φορές άκριβότερα άπ' ό,τι στο μαγαζί. Άλλά στο μαγαζί συνήθως δεν υπάρχουν. Είσαι άναγκασμένος, λοιπόν, να τὰ πάρεις άπό άπατεώνες, μαυραγορίτες και κλέφτες. Άπό έδω πηγάζουν οι παραβάσεις και τὰ εγκλήματα, που συνοδεύουν την ανεπάρκεια.

Η ανεπάρκεια παρέσυρε στο εγκληματογενές περιβάλλον άτομα με άνωτάτη μόρφωση. Στην έφημερίδα «Πράβντα» ύπογραμμίζεται: «Άρχίζοντας άπό τὸ 1988 αύξάνεται ὁ άριθμός των συλλαμβανόμενων μηχανικών, έπιστημονικών συνεργατών και διδασκάλων, ανθρώπων, κατά κανόνα, οίκογενειάρχων και σοβαρών, για κοινή κλοπή παμπριζ και τροχών. Σάν παράδειγμα αναφέρεται ή σύλληψη ύποδιευθυντοῦ Έπιστημονικο-ερευνητικοῦ Ίνστιτούτου, τή στιγμή που άφαιροῦσε τὰ λάστιχα άπό ξένο αυτοκίνητο⁷. Όπως λένε, τὰ λόγια είναι περιττά.

Έτσι, οι «ούρες» και ή ανεπάρκεια είναι ύπεραρκετά για να προκαλέσουν διάθεση για μετανάστευση. Όσο για τὶς τακτικές ύποσχέσεις ὅτι, με τὴν άρόδο του χρόνου, θὰ καλυτερέψουν τὰ πράγματα, κανείς πιά δεν τὶς πιστεύει. Θὰ μπορούσαμε να τελειώσουμε έδω. Όστόσο, νομίζω ὅτι αξίζει να εξετάσουμε, ἄς ποῦμε, τὴ μεταφυσική (οικονομική) πηγή τῆς ανεπάρκειας τῆς «ούρας».

3. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ: Η ΔΟΛΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ

Δεν είμαι οικονομολόγος οὔτε πολιτοκόλός. Η σφαίρα των έπιστημονικών μου ενδιαφερόντων είναι τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας και, τελευταία, ή Σοβιετολογία. Έτσι εξηγείται ή προσπάθειά μου να έμβαθύνω στο οικονομικό και πολιτικό καθεστώς του λεγομένου Διοικητικοῦ σοσιαλισμοῦ (δηλ. παραλλαγῆς του ὁλοκληρωτισμοῦ) άπό τὴ φιλοσοφική σκοπιά.

Σχετικά με άλλα θέματα και με άλλες άφορμές είχα ύπογραμμίσει ὅτι άπό τὴ στιγμή που ὁ άνθρωπος άρχισε να συνειδητοποιεῖ ὅτι είναι θνητὴ ύπαρξη, άρχισε να ξυπνά μέσα του ένας διττός κοσμοθεωρητικός προσανατολισμός, που προῦπῆρχε εύθὺς εξ άρχῆς στην ανθρώπινη φύση. Αυτό σημαίνει ὅτι ὁ άνθρωπος,

7. Στο ίδιο.

δντας ένιαϊο σύνολο σώματος και ψυχής, ζεί σ' έναν ένιαϊο κόσμο, με δύο, θα λέγαμε, υποστάσεις: τή μοναδικά ύλική (άτομική, προσωπική, προσωρινή) και τή γενικά ιδεώδη (άπόμακρη, άφηρημένη, αϊώνια). 'Η συνείδηση του ανθρώπου (γενικά, οί πνευματικές του δυνάμεις) δέν περιορίζεται στη βαθιά κατανόηση τής σφαίρας τής ύλικής ύπαρξης, πού κατά τή δημιουργηθείσα παράδοση, υποδηλώνεται σάν κόσμος του ύπαρκτου (τής πραγματικότητας), ό όποιος διέπεται από τόν νόμο τής αναγκαιότητας, αλλά κατευθύνεται επίσης στην αντίληψη τής σφαίρας του ιδεώδους, μία από τίς έκδηλώσεις του όποιου είναι ό τομέας του δέοντος (του επιβαλλομένου) και τής έλευθερίας. Μπορούμε νά πούμε ότι, ό διττός κοσμοθεωρητικός προσανατολισμός συνδέεται με τίς κατηγορίες του ύπαρκτου και του δέοντος, τής πραγματικότητας και τής δυνατότητας. 'Η διάσταση μεταξύ του δέοντος και του ύπαρκτου, των ιδεωδών (συμπεριλαμβανομένων και των ουτοπιστικών) τοποθετήσεων και τής ρεαλιστικής πραγματικότητας δίνει στην ανθρώπινη ζωή μιá βαθιά δραματικότητα.

'Η παράφορη έπιθυμία τής υπερνίκησης τής πραγματικότητας και τής έξύψωσης πάνω από τόν ύπαρκτό, γίνεται πηγή κοινωνικής μυθοπλασίας, ουτοπίας και προσμονής τής αϊσίας όλοκλήρωσης τής πορείας τής ζωής τής ανθρωπότητας, τής τελικής έδραίωσης του γήινου παράδεισου. Είναι όλοφάνερο ότι ή αντιμετώπιση τής πραγματικότητας με γνώμονα τόν έπιθυμητό, τόν εκ των προτέρων καθορισμένο ιδεώδες (γήινος παράδεισος), οδηγεί στην αντικατάσταση τής αντικειμενικής ανάλυσης τής πραγματικής ζωής με μιá εικόνα της, παρόμοια μ' εκείνη πού θα θέλαμε νά δούμε καί, ειδικότερα, στην αντικατάσταση τής ύγιους σκέψης με τήν αυταπάτη. Οί περισσότεροι άνθρωποι είναι προδιατεθειμένοι πρós τήν αυταπάτη και όπωςδήποτε υποκύπτουν εύκολα στον ύπνωτισμό των μύθων και τήν ιδεολογική νάρκωση. Παραστατικά θα λέγαμε ότι ό γλυκός μύθος πίνεται μονορούφι και ή πικρή αλήθεια σταγόνα-σταγόνα.

'Η επίδωξη του μέλλοντος, του ιδεώδους, είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα τής οίκονομίας του διοικητικού σοσιαλισμού, πού φωναχτά ή σιωπηλά θεωρεί ότι ό άνθρωπος είναι προορισμένος νά εργάζεται ανιδιοτελώς, χάριν τής ιδέας «τής αγάπης πρós τόν άπώτερο» και σχεδόν δωρεάν. 'Από εδώ ξεκινούν οί έκκλήσεις για εργασία με αυταπάρηση («νά δοθούν όλες οί δυνάμεις και οί γνώσεις»), οί έκκλήσεις για επίδειξη εργατικού ήρωϊσμού και ένθουσιασμού. 'Η φύση του ανθρώπου, όμως, είναι τέτοια, πού αυτός εργάζεται πρώτα άπ' όλα χάριν του έαυτου του και των συγγενών του, χάριν τής ικανοποίησης των δ ι κ ω ν του αναγκών και λίγο τόν ενδιαφέρει ή τελική μοίρα των μακρινών γενεών και όλόκληρης τής ανθρωπότητας... Δέν μπορείς νά κάνεις τίποτα: ό άνθρωπος έχει αδυναμίες. Ζεϊ μιá φορά και θέλει νά ζεί, όπως λένε, άνθρωπινα. Είναι έτοιμος νά κάνει πολλά για τόν μέλλον, αλλά δέν είναι διατεθειμένος νά θυσιάσει τόν έαυτό του χάριν αυτού του μέλλοντος. Με μιá λέξη, για τόν άνθρωπο (τουλάχιστον στον τομέα τής οικονομικής δραστηριότητας) είναι πιό χαρακτηριστικός ό προσανατολισμός πρós

τὸ ὑπαρκτὸ καί, θὰ λέγαμε, πρὸς τὴν «ἀγάπη γιὰ τὸ πλησίον», παρὰ στὸ δέον καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸ ἀπώτερο».

Περνώντας ἀπὸ αὐτὴν τὴ «φιλοσοφικὴ προπαίδεια» στὴν οἰκονομικὴ ἀποψη τοῦ προβλήματος, ὑπενθυμίζω ὅτι ἓνας κλασσικὸς τῆς Δυτικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ὁ Ἄνταμ Σμιθ, ἂν δὲν κάνω λάθος, ἔχει πεῖ: «Δὲν περιμένουμε νὰ ἀποκτήσουμε τὸ φαγητὸ μας ἐξαιτίας τῆς καλῆς διάθεσης τοῦ χασάπη, τοῦ ζυθοποιοῦ ἢ τοῦ φούρναρη, ἀλλὰ χάριν τῆς τήρησης ἐκ μέρους τους τῶν κανόνων ποὺ διέπουν τὰ δικά τους συμφέροντα. Δὲν ἀποτεινόμεστε στὰ οὐμανιστικὰ τους αἰσθήματα, ἀλλὰ στὸν ἐγωϊσμό τους». Τί μπορούμε νὰ ποῦμε; Οἱ σκέψεις τοῦ Ἄνταμ Σμιθ δὲν μᾶς δίνουν μιὰ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν σκοπῶν τῆς οἰκονομικῆς του δραστηριότητος. Ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ. Καὶ δὲν μπορεῖς νὰ κάνεις τίποτα. Ὅμως, τὰ ὅσα εἶπε ὁ Ἄνταμ Σμιθ περὶ ἐγωϊστικοῦ σκοποῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν καὶ σὲ ἀνιδιοτελεῖς καὶ ἀλτρουϊστικὲς ὁρολογίες... Ἔτσι, ὅποιαδήποτε ἰδιωτικὴ φέρμα, ποὺ παράγει κάποιο ἐμπόρευμα, ἔχει δικαίωμα νὰ δηλώσει ὅτι ἐμφυσεῖ στοὺς ὑπαλλήλους της τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ἀντικειμενικὰ οὐμανιστικὴ ἀποστολὴ της καὶ τοὺς καλεῖ νὰ ἐργαστοῦν φιλότιμα: «Ἡ φέρμα μας ἐργάζεται γιὰ τὸ καλὸ τῶν καταναλωτῶν! Ὁ καταναλωτὴς εἶναι ὁ ὕψιστος κριτὴς μας! Νὰ δουλεύετε ἐνσυνείδητα, ὄχι ἀπὸ φόβο!» Καὶ αὐτὴ ἡ ἐκκλήση ἀντικειμενικὰ στερεῖται δημαγωγίας, γιατί ἡ φέρμα, ποὺ δὲν θὰ δικαιώσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν καταναλωτῶν, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ καταστραφεῖ οἰκονομικὰ (κάτι, ποὺ δυστυχῶς δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ διοικητικοῦ-ἡγετικοῦ σοσιαλισμοῦ).

Ἔτσι, δὲν χρειάζεται νὰ ἀποκαρδιωνόμεστε ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸ ἐγωϊσμό τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι μυστικὸ ὅτι, γιὰ νὰ ἐπιτύχεις σὰν ἐπιχειρηματίας (σὲ συνθήκες ἀνταγωνισμοῦ), εἶναι ἀπαραίτητο νὰ παράγεις εἶδη ὑψηλῆς ποιότητος καί, κατὰ τὸ δυνατόν, φθηνότερα. Αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ κερδίζει ἡ κοινωνία στὸ σύνολό της! Ἐδῶ ἐκδηλώνεται ἡ ἰδιόμορφη «πονηριὰ τῆς οἰκονομίας», ποὺ ἀποκάλυψε ὁ Ἄνταμ Σμιθ. Κάθε ἄνθρωπος, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἄνταμ Σμιθ, μὲ τὴν οἰκονομικὴ του δραστηριότητα συμβάλλει στὴν πραγματοποίηση ἑνὸς σκοποῦ, ποὺ δὲν συμπεριλαμβάνονταν στὶς ἐπιδιώξεις του. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ «δολιότητα» τῆς ἀγοραστικῆς οἰκονομίας, τῆς ἠθικῆς τῆς τοποθέτησης, βρίσκεται στὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐπιδιώκοντας τὴν ἱκανοποίηση τῶν προσωπικῶν του συμφερόντων, πολλές φορές συμβάλλει στὴν ἱκανοποίηση τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνίας πιὸ ἀποτελεσματικά, παρὰ ἂν σκόπευε πραγματικὰ νὰ τὸ κάνει. Ἡ ὑπόθεση εἶναι ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸς ποὺ συνοδεύει τὴν ἀγοραστικὴ οἰκονομία, στὴν οὐσία, ἐξουδετερώνει τὸν «οἰκονομικὸ ἐγωϊσμό» καὶ ὅπωςδήποτε τὸν ἐξασθενεῖ. Ἐξ ἄλλου, στὶς συνθήκες τῆς ἐμπορευματοχρηματικῆς παραγωγῆς δὲν πρέπει νὰ μᾶς καθοδηγοῦν οἱ ἠθικὲς ἀλλὰ οἱ οἰκονομικὲς κατηγορίες: οἱ ἀνάγκες, τὰ συμφέροντα, ἡ ἀποδοτικότητα κλπ. Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη ἡ ἀγοραστικὴ

οικονομία είναι μεγάλο έπιτενγμα του πολιτισμού, γιατί συνδέει στέρεα τις ανάγκες του καταναλωτή με το συμφέρον του παραγωγού. "Οντας εκδήλωση της επιθυμίας του ανθρώπου για έλευθερία ή αγοραστική οικονομία στηρίζει αυτήν την έλευθερία. 'Επιτρέπει να διαχειρίζεσαι έλεύθερα τα προϊόντα της δουλειάς σου, να διαλέγεις έλεύθερα τον αγοραστή και έλεύθερα να καθορίζεις τους όρους της πώλησης.

'Αντίθετα, στις συνθήκες της μη αγοραστικής και της στερημένης έμπορευμάτων οικονομίας, που λειτουργεί στο σύστημα του διοικητικού σοσιαλισμού, κανείς, στην ουσία, δέν ενδιαφέρεται για τις ανάγκες του καταναλωτή. Σ' αυτή την γραφειοκρατική οικονομία δέν υπάρχει και δέν μπορεί να υπάρξει έλεύθερος καταμερισμός των προϊόντων της δουλειάς του κλπ., άν και έπιφανειακά όλοι δείχνουν σαν να διαχειρίζονται τα προϊόντα της δουλειάς τους οί παραγωγοί και όχι ή γραφειοκρατία. "Ομως, αυτό είναι ένας ιδιόμορφος παραλογισμός, όπτική άπάτη. 'Η «δολιότητα» της μη αγοραστικής (σχεδιασμένης) οικονομίας εκφράζεται με το γεγονός ότι, οί φαινομενικά άγαθοί ήθικοί σκοποί (ή έξυπνήρηση των συμφερόντων της κοινωνίας) συνοδεύονται με άποτελέσματα, διαμετρικά αντίθετα από τα άναμενόμενα. "Έτσι, πολλοί από εκείνους που θεωρούσαν πηγή όλων των κοινωνικών κακών, συμπεριλαμβανομένου και του έγωϊσμού των ανθρώπων, στην άτομική ιδιοκτησία των παραγωγικών μέσων, υπέθεταν ότι, με «κοινωνικοποίηση» (και στην πράξη: «κρατικοποίηση») των παραγωγικών μέσων θα άναπτυχθούν άσυνήθιστα οί παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας και θα έρθει ή έποχή της άφθονίας των υλικών (και άλλων) αγαθών και, κατόπιν, ή βασιλεία της γενικής ευδαιμονίας. 'Η πραγματική ζωή, όμως, συνέτριψε άνελέητα αυτές τις φωτεινές έλπίδες. Τα άποτελέσματα είναι πασίγνωστα: κατάρρευση της οικονομίας, άνεπάρκεια, «ούρές», παραοικονομία, διαφθορά κ.λπ., κ.λπ., πράγματα, τα όποια ήδη άναφέραμε. "Έτσι, στο πέραςμα των δεκαετιών οί άνθρωποι υπέθεταν ότι οίκοδομούν μία ύποδειγματική κοινωνία της γενικής ευημερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης, που στην πράξη άποδείχθηκε ότι έκτισαν το ζοφερό κτίριο του σοσιαλισμού του στρατώνα. Για την ένίσχυση αυτού του στρατώνα, χρειάστηκε να άπομονωθούμε από τον υπόλοιπο κόσμο με τη βοήθεια του «σιδηρού παραπετάσματος», να μετατραπεί ή χώρα σ' ένα τεράστιο στρατόπεδο συγκέντρωσης –τό 'Αρχιπέλαγος ΓΚΟΥΛΑΓ. Παρόμοια φαινόμενα παρατηρήθηκαν και στις άλλες χώρες του λεγομένου σοσιαλιστικού στρατόπεδου. Αυτή είναι ή «πονηριά» της ιστορίας και ή «είρωνεία» της.

Δέν θα προσπαθήσουμε, όμως, να έξαπατήσουμε την ιστορία. 'Η λύση του αίνίγματος είναι άπλή: δέν πρέπει να έπιβουλεύεται κανείς την έλευθερία του ανθρώπου. Δέν είχε άδικο ό άρχαίος 'Αριστοτέλης να άρνεϊται να θεωρεί το σκλάβο, τον στερημένο πολιτικών δικαιωμάτων και έλευθερίας, άνθρωπο. 'Ο σκλάβος ήταν άνθρωπος μόνο κατά δυνατότητα αλλά όχι και στην πραγματικότητα. 'Απολύτως τίποτα το ώφέλιμο δέν μπορείς να οίκοδομήσεις με τον

ἀναγκαστικό περιορισμό της ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴ μετατροπὴ του σὲ ἀπρόσωπο ὄν καί, πολὺ περισσότερο, σὲ ἄψυχη «βιδούλα» (ὀρολογία τοῦ Στάλιν). Εἰλικρινά, ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀνεπάρκειας τὸ πιὸ βαρὺ καὶ τὸ πιὸ ὀλέθριο εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοτέλειας.

Ἐπιστρέφοντας στὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου, θὰ τονίσω ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς ΕΣΣΔ ποὺ ὑποφέρει πιὸ ὀδυνηρὰ κάθε εἶδους περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοτέλειας, γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ Ἕλληνες δὲν διακρίνονται γιὰ ἰώβεια ὑπομονὴ οὔτε καὶ γιὰ σεβασμὸ τῆς προϋσταμένης ἀρχῆς (ἱεραρχικῆς κλίμακας). Πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου ποὺ κατοικοῦν στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωσι, δὲν μεταναστεύουν μόνο καὶ ὄχι τόσο ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης ἐμπορευμάτων καὶ ἐξυπηρέτησης, ὅσο γιὰ τὴν πληθώρα τῶν ἀπαγορεύσεων σὲ διάφορους τομεῖς δραστηριότητος, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὸν κίνδυνο νὰ χάσουν οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου τὴν ἐθνικὴ τους αὐθεντικότητα, πού, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι μία ἀπὸ τὶς πιὸ σοβαρὲς (ἂν ὄχι ἀπὸ τὶς κυριότερες) αἰτίες τῆς μετανάστευσης. Ἡ ἐξέταση αὐτῆς τῆς αἰτίας εἶναι ἓνα θέμα γιὰ ἰδιαίτερη συζήτηση.

4. Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ: ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ εἶχε γραφεῖ, ὅταν κυκλοφόρησε ἡ συλλογὴ «Σὲ ἀνθρώπινη διάσταση», ἀφιερωμένη στὰ προβλήματα τῆς Περестρόϊκα. Ἡ συλλογὴ αὕτὴ τελειώνει μὲ τὴν κοινωνιολογικὴ σπουδὴ τοῦ Α. Μπ. Γκόφμαν «Ἡ οὐρά σὰν θεσμός». Ἡ σπουδὴ αὕτὴ εἶναι μιὰ ἰδιόμορφη ἐπιστημονικὴ σάτιρα τῆς «οὐράς» σὰν κοινωνικοῦ φαινομένου, τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ὑπαρξῆς διαφορῶν εἰδῶν «οὐράς»: «ζωντανές», «ἄψυχες» ἢ «καταλογιακές», «καταφατικές» (π.χ. γιὰ ψωμὶ ἢ σαλάμι) καὶ «κατακρινόμενες» (στὶς ὁποῖες ἀνήκουν οἱ «οὐρές» γιὰ κρασί, βότκα ἢ γιὰ παράδοση μπουκαλιῶν μετὰ τὴν κατανάλωση τοῦ περιεχομένου) κλπ.

Τὸ σύντομο ἄρθρο τοῦ Γκόφμαν εἶναι ἀρκετὰ κατατοπιστικό. Παρ' ὅλα αὐτὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἀπὸ τὸν ἀρθρογράφο ξέφυγε ἓνα τόσο σοβαρό, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶδος «οὐράς», τὸ ὁποῖο, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια τοῦ μεγάλου Ρώσου σατιρικοῦ Μ. Ε. Σαλτικὼφ-Στσεντρίν, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ σὰν «έτοιμότητα γιὰ ἐγκαρτέρηση». Αὐτὸ τὸ εἶδος «οὐράς» εἶναι ἐκεῖνο ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα αἶσθημα ἐνοχῆς καὶ γιὰ μεγαλύτερη ἀκρίβεια: «ἐνοχῆς χωρὶς ἐνοχή». Χωρίς, γιατί παρὰ τὴ θέλησή μας (ἐγώ, ἐσύ, αὐτὸς) γεννηθήκαμε στὸν κόσμον. Μὲ ἐνοχή, γιατί μὲ τὴν ὑπαρξή μας ἐνοχλοῦμε δημόσιους ὑπαλλήλους, ἄσχετα ἂν πρόκειται γιὰ πωλήτρια ἢ γιὰ κάποια προϋσταμένη ἀρχή. Στὴν τελευταία περίπτωση ὁ βαθμὸς τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς (καὶ τοῦ συμπλέγματος τῆς δικῆς σου κατωτερότητας) καθορίζεται ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προϋσταμένου στὴν κλίμακα τῆς νομενκλατούρας: ὅσο μεγαλύτερη θέση κατέχει, τόσο

βαθύτερο είναι και τὸ αἶσθημα τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς συνδεδεμένης μ' αὐτὴν «έτοιμότητας γιὰ ἐγκαρτέρηση».

Ταυτόχρονα, στὴν «κοινωνιολογικὴ σπουδὴ» τοῦ Γκόφμαν ὑπάρχει μία φράση, ποὺ ἂν καὶ ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων, ἐκφράζει μὲ ἀκρίβεια τὸ κοινωνικὸ φαινόμενο τῆς «οὐρᾶς»: «Ἡ οὐρὰ εἶναι μία ἀπὸ τὶς βασικὲς μορφὲς καταμερισμοῦ»⁸. Ὅσο γιὰ τὸν Ε. Σολόμενκο στὸ σημείωμά του «Ἀνυπομονησία» γράφει: «...ὅλοι μας ἀποτελοῦμε μιὰ μόνιμη, τεράστια «οὐρὰ» γιὰ τὴν εὐδαιμονία ποὺ μᾶς ὑποσχέθηκαν πρὸ πολλοῦ»⁹.

Ὡστόσο, ἂν προσπαθήσουμε νὰ ξεπεράσουμε τὰ συναισθήματα καὶ νὰ φτάσουμε τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀμερόληπτης θεωρητικῆς ἀντίληψης τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε ὅτι, τὸ κακὸ ποὺ προξενοῦν οἱ «οὐρὲς» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρακτικὰ ἐπακόλουθα τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογικῆς θέσης γιὰ τὴν προτεραιότητα τῆς κ α τ α ν ο μ ῆ ς ἔναντι τῆς π α ρ α γ ω γ ῆ ς. Μὲ αὐτὴν τὴ θέση, σὰν τρόπο ἐφαρμογῆς τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, συνδέεται ἡ ἰδέα τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἀπαλλοτριωτῶν, καθὼς ἐπίσης ἡ ἔκκληση τοῦ Λένιν: «κλέψε τὰ κλεμμένα». Παίρνοντας τὴν ἐξουσία οἱ μπολσεβίκοι καὶ ἐφαρμόζοντας τὴν ἀπαίτηση τοῦ Λένιν, ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦν ἐσπευσμένα ἓναν ἰσχυρὸ μηχανισμό ἐξαναγκασμοῦ, χωρὶς νὰ ὑποψιάζονται (ἢ χωρὶς νὰ θέλουν νὰ παραδεχθοῦν) ὅτι ἡ δημιουργία ἐνὸς τέτοιου μηχανισμοῦ κρατικοποίησης τῶν βασικῶν μέσων παραγωγῆς καὶ ἡ ἐγκαθίδρυση ὀλοκληρωτικοῦ ἐλέγχου σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς κοινωνίας, ἀναπόφευκτα θὰ δημιουργήσῃ ἓνα τεράστιο στρῶμα γραφειοκρατίας, μία ἰδιόμορφη νέα ἐκμεταλλευτικὴ τάξη, ἡ συντήρηση τῆς ὁποίας θὰ στοιχίσει στὴν κοινωνία πολὺ ἀκριβότερα ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἄλλη στὸ παρελθόν. Δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ μπολσεβικικοῦ καθεστῶτος καὶ ἰδιαίτερα ἡ περίοδος τῆς τυραννίας τοῦ Στάλιν, εἶναι συνδεδεμένες κατ' ἐξοχὴν μὲ τὴν ἀπαλλοτριώση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν καὶ μὲ τὴ «νομιοποιημένη» καταλήστευση τῶν λεγομένων νεπικῶν καὶ κουλάκων, μὲ τὴν εἴσπραξη δυσβάστακτων φόρων στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τοὺς ὁμοϊδεάτες καὶ κατόπιν ἀπὸ τοὺς κολχόζνικους, μὲ τὴν ἐκμετάλλευση ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τῆς ἀπειράριθμης γραφειοκρατίας τοῦ τῶν ἐργαζομένων, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐργασίας τῶν παιδιῶν, καὶ μὲ τὴν ὑποβολὴ σχεδὸν σὲ ἀσταμάτητους μαζικοὺς διωγμοὺς καὶ καταπιέσεις τῶν ἀντιφρονούντων, κ.λπ., κ.λπ.

Ἡ Περestroika καὶ ἡ Γκλάσνοστ ἐπέτρεψαν τὴν ἐμφάνιση μιᾶς σειρᾶς πατροπαράδοτων ἐλαττωμάτων στὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία καὶ ἰδιαίτερα τοῦ γεγονότος ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἰδεολογία προσανατολίζει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν κατανομὴ καὶ τὴ μοιρασιά καὶ ὄχι πρὸς τὴν παραγωγὴ καὶ τὴ δημιουργία. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ

8. Γκόφμαν Α. Μπ. «Ἡ οὐρὰ σὰν θεσμὸς» (Στὴ συλλογὴ: «Σὲ ἀνθρώπινη διάσταση». Μόσχα, Προγκρές, 1989, σελ. 479).

9. Σολόμενκο Ε. «Ἀνυπομονησία» (ἐφημερίδα «Πράβντα», 20 Δεκεμβρίου 1989, σελ. 3).

προστεθοῦν τὸ ἱσοπεδωτικὸ-ληστρικὸ σύνδρομο, καὶ ἡ προδιάθεση τοῦ μυαλοῦ νὰ προτιμᾷ τὴν κατανομὴ ἀπὸ τὴν παραγωγὴ, κάτι ποὺ κληρονομήθηκε ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια. (Τὴν ἔκκληση γιὰ γενικὴ «ἐξίσωση» κατὰ τὴν κατανομὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ποὺ ἀκουγόταν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἄκρων δημοκρατικῶν, ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ὀνόμασε αἴτημα «ἀριθμητικῆς δικαιοσύνης» σὲ διάκριση ἀπὸ τὴ «γεωμετρικὴ», ἡ οὐσία τῆς ὁποίας ἔγκειται στὴν ἀξιοκρατικὴ ἐπιβράβευση).

Τὰ ἀρνητικὰ ἐπακόλουθα τῆς ἰδεολογίας, ποὺ ρίζωσαν στὴ σοβιετικὴ κοινωνία, ἀναγνωρίζονται καὶ ἀπὸ μερικοὺς κομμουνιστὲς ἡγέτες. Ἔτσι, ὁ Μ. Σ. Γκορμπατσώφ, μιλώντας στὶς 9 Σεπτεμβρίου 1989 ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ τηλεόραση εἶπε, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Θεωρῶ πολὺ σοβαρὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν κοινωνία δυναμώνει ἡ συνειδητοποίηση πὼς ἡ Περестρόϊκα συνδέεται πρῶτα ἀπ' ὅλα μὲ μιὰν ἐργασία γεμάτη δημιουργικὴ ἔνταση ὑψηλῆς παραγωγικότητος καὶ μὲ τὴν προσφορὰ ὅλων τῶν δυνάμεων καὶ γνώσεων. Εἶναι σοβαρό, γιατί πρόσφατα ἀκόμα στὴ χώρα μας μιλοῦσαν πολὺ λιγότερο γιὰ τὴν ἐργασία καὶ περισσότερο γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν ἀγαθῶν. Μποροῦσε νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι ἡ Περестρόϊκα ἔγκειται μόνο στὴν ἀνακατανομὴ κάποιου μυθικοῦ πλούτου».

Ὅσο κι ἂν αὐτὸ εἶναι παράδοξο, παρόμοιες σκέψεις (χωρὶς, ἐννοεῖται, τὴν ἔκκληση: «νὰ δώσετε ὅλες τὶς δυνάμεις», ποὺ στερεῖ κάθε νοήματος τὴ ζωὴ) εἶχε ἐκφράσει πρὶν ἀπὸ 80 καὶ πλέον χρόνια ὁ Ρῶσος φιλόσοφος-ἰδεαλιστὴς Σ. Α. Φράνκ. Στὸ ἄρθρο «Ἡ ἠθικὴ τοῦ μηδενισμοῦ», μιλώντας γιὰ τὴν μηδενιστικὴ καὶ σοσιαλιστικὴ νοοτροπία τῆς ρωσικῆς διανόησης, ὁ Σ. Α. Φράνκ ἔγραφε: «Ἀπὸ τὰ δύο βασικὰ μέσα τῆς κοινωνικῆς ἀπόκτησης τῶν ἀγαθῶν (ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν) – ἀκριβῶς κ α τ α ν ο μ ῆ καὶ π α ρ α γ ω γ ῆ – ἡ ρωσικὴ διανόηση «ἀναγνωρίζει ἀποκλειστικὰ τὸ πρῶτο»: «ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι ἀκριβῶς ἡ κοσμοθεωρία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἰδέα τῆς παραγωγῆς ἔχει παραγκωνισθεῖ ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς κατανομῆς»¹¹.

Πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι, ἡ ὁμοιότητα τῶν σκέψεων τοῦ Μ. Σ. Γκορμπατσώφ καὶ τοῦ Σ. Α. Φράνκ εἶναι ταυτόχρονα καὶ τυχαία καὶ μὴ τυχαία. Εἶναι τυχαία, γιατί ὁ Μ. Σ. Γκορμπατσώφ, μᾶλλον, δὲν ἔχει διαβάσει τὸν Σ. Α. Φράνκ. Δὲν εἶναι τυχαία, γιατί καὶ οἱ δύο συνέλαβαν σωστὰ τὴ θέση τῆς κομμουνιστικῆς (σοσιαλιστικῆς, κατὰ τὸν Φράνκ) ἰδεολογίας γιὰ τὴν κατανομὴ καὶ ὄχι γιὰ τὴν παραγωγὴ. Ἀπὸ ἐδῶ πηγάζει ἡ ἔκκληση τοῦ Μ. Σ. Γκορμπατσώφ γιὰ συνειδητοποίηση τῆς Περестρόϊκα σὰν μεταφορᾶς τοῦ κέντρου προσοχῆς ἀπὸ τὴν κατανομὴ στὴν παραγωγὴ («ἡ Περестρόϊκα συνδέεται πρῶτα ἀπ' ὅλα μὲ τὴν ἐργασία»). Ταυτόχρονα, ὁ Μ. Σ. Γκορμπατσώφ τάσσεται ἐνάντια στὴν μπολσεβικο-κομμουνιστικὴ νοοτροπία, γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ἀποφασιστικὴ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἡ λεγομένη «καταμεριστικὴ δικαιοσύνη».

11. Σ. Α. Φράνκ, Φιλοσοφία καὶ ζωὴ. 1910, σελ. 244.

Ἡ προτεραιότητα τῆς κατανομῆς ἔναντι τῆς παραγωγῆς ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν πρακτικὴ τῶν «εἰδικοτρεφόμενων», δηλ. τῶν εἰδικῶν κατανεμητῶν (ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς προϋστάμενους περιφερειακῆς κλίμακας καὶ τελειώνοντας μὲ τὰ ἀνώτατα κλιμάκια ἐξουσίας). Νά, γιατί δὲν εἶναι παράξενο, ποὺ σὲ συνθήκες γενικῆς μοιρασιᾶς (χρησιμοποιώντας τὰ λόγια τοῦ δόκτορος τῶν Φιλοσοφικῶν Ἐπιστημῶν Νικολαΐ Κάϊερωφ) «οἱ ἄνθρωποι μαθαίνουν μόνο πῶς νὰ κατανέμουν καὶ ὄχι πῶς νὰ αὐξήσουν τὴν παραγωγή»¹². Ἔτσι ἐξηγοῦνται τὰ συχνὰ παράπονα ὅτι οἱ ἄνθρωποι ξεσυνήθισαν νὰ δουλεύουν καί, κάτι παραπάνω, δὲν θέλουν νὰ δουλέψουν. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινᾷ μία ἀπὸ τὶς πιὸ διαδεδομένες παροιμίες στὴ Ρωσία: «Ἡ δουλειὰ ἀγαπᾷ τοὺς βλάκες».

Ἔτσι, ἰδιαίτερα, ἐξηγεῖται τὸ παράδοξο, ἀπὸ πρώτη ἀποψη, γεγονὸς ὅτι μία χώρα ποὺ κατέχει τὸ 1/6 τῆς στεριᾶς τοῦ πλανῆτη μας, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξασφαλίσῃ στὸ λαό της τροφή, ρούχα καὶ παπούτσια. Ὅλοι, ὅμως, οἱ ἄνθρωποι θέλουν νὰ ζοῦν ἀνθρώπινα. Οἱ Ἕλληνες τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως εἶναι ἄνθρωποι. Ἐπομένως, θέλουν κι αὐτοὶ νὰ ζοῦν ἀνθρώπινα. Ἀλλά, ἐπειδὴ στίς συνθήκες ἑνὸς ὀλοκληρωτικοῦ συστήματος, γενικοῦ ἐλέγχου καὶ κατανομῆς αὐτὸ γίνεται ἀδύνατο, ἐμφανίζεται ἡ ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, ποὺ κατοικοῦν στὴν ΕΣΣΔ, γιὰ ἐπαναπατρισμό.

Οἱ μεταναστευτικὲς διαθέσεις, ὅπως ἤδη ἔχει ἀναφερθεῖ, προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα ὅτι οἱ αὐθαιρεσίες ποὺ ἐπετράπησαν σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς ΕΣΣΔ (κλείσιμο τῶν σχολείων, ἐξορισμὸς δεκάδων χιλιάδων Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ παραδοσιακὰ μέρη κατοικίας τους στίς στέπες τοῦ Καζαχστὰν καὶ τῆς Σιβηρίας) δὲν θὰ ἐπαναληφθοῦν. Στίς συνθήκες, ἐπίσης, τῶν ὀξυμμένων σχέσεων μεταξὺ ἀλλοεθνῶν στὴ χώρα καὶ ἰδιαίτερα σὲ τέτοιες περιοχές, ὅπως στὴ Γεωργία, τὸ Καζαχστὰν καὶ τὸ Οὐζμπεκιστάν, ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων, ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση καὶ νὰ ἐπαναπατρισθοῦν, εἶναι μία ἀπόλυτα κατανοητὴ διαδικασία, ποὺ κρίνοντας ἀπὸ τὰ ὅσα συμβαίνουν, θὰ πραγματοποιηθεῖ στὸ ἄμεσο μέλλον.

Οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀλλοεθνῶν, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ ὁ ἐξορισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Μαύρης θάλασσας, εἶναι θέματα ποὺ ἀξίζουν ἰδιαίτερη μελέτη. Ἐδῶ, θὰ περιοριστῶ μόνο στὴν ἀναφορὰ τοῦ Ι. Ἰονίδη ἀπὸ τὸ Τσιμκέντ, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Ὀγκονιόκ» (1989, Νο 52, σελ. 5): «Εἶναι τραγικὴ ἡ μοῖρα τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, ποὺ ὑπέφεραν, ὅπως καὶ ἄλλοι λαοί, τὴν ἐποχὴ τῶν σταλινικῶν διωγμῶν. Κι ἐμᾶς μᾶς ξεσπίτωσαν καὶ μᾶς ἐξόρισαν ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ γεννηθήκαμε στὴν Κεντρικὴ Ἀσία καὶ τὸ Καζαχστάν. Ὑποφέραμε πολλὰ αἵσχη καὶ

12. Ν. Κάϊερωφ, Ἰδιοκτησία καὶ ληστὲς (Νεντέλια, 1990, Νο 4, σελ. 2).

ταπεινώσεις. Τώρα ἡ κοινωνία μας κάνει ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὰ ἔμπρός, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ποὺ συνήθισαν νὰ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τῆς ἐξουσίας, ἀνοίγοντας τὰ μάτια, θεωροῦν ἐνόχους ὅλων τῶν δεινῶν τοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἄλλων ἐθνοτήτων, ποὺ δὲν βρέθηκαν στὰ ἐδάφη τοὺς μὲ τὴ θέλησή τους. Μᾶς δίνουν νὰ καταλάβουμε ξεκάθαρα ὅτι ἐδῶ εἴμαστε ξένοι, καὶ γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπὸ μᾶς ἐγκαταλείπουν τὴ Σοβιετικὴ "Ἐνωση».

"Ὅπως εἶναι γνωστό, ὅσοι φεύγουν πουλοῦν τὰ σπίτια καὶ τὴν περιουσία τους, ἀλλὰ, τόσο οἱ "Ἕλληνες τῆς ΕΣΣΔ, ὅσο καὶ ὅλοι οἱ μετανάστες, δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀνταλλάξουν τὰ χρήματα, ποὺ ἔβγαλαν τίμια, μὲ συνάλλαγμα. Γι' αὐτό, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἀγοράζουν μὲ αὐτὰ τὰ χρήματα ἐμπορεύματα, ποὺ μποροῦν νὰ τὰ πάρουν μαζὶ τους. Φτάνοντας στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς χρήματα γιὰ νὰ ζήσουν, οἱ "Ἕλληνες τοῦ Πόντου, ποὺ ζοῦσαν στὴν ΕΣΣΔ, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ πουλοῦν αὐτὰ τὰ ἐμπορεύματα στὴν ἀγορὰ καὶ εἰδικότερα χαλιὰ καὶ ἐνθύμια. Εἶναι περιττὸ νὰ ἀναφέρουμε, πόσο ταπεινωτικὸ εἶναι αὐτὸ καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους, καὶ γιὰ τὸ Σοβιετικὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν Ἑλληνικὴ Δημοκρατία. Κοντολογίς, ὁ ἐπαναπατρισμός τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ, θέτει μπροστὰ στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι καὶ τὴν ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη, μπροστὰ στοὺς συλλόγους τῶν Ποντίων, μία σειρὰ σοβαρῶν καθηκόντων. "Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ἐπεξεργασία ἑνὸς προγράμματος γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ συνόλου τῶν ἄμεσων καὶ μεταγενέστερων μέτρων βοηθείας πρὸς τοὺς ἐπαναπατριζόμενους "Ἕλληνες τοῦ Πόντου, τὴν ἐγκατάστασή τους καὶ τὴν ἐξασφάλισι ἐργασίας. Στὰ μέτρα αὐτὰ μποροῦν νὰ συγκαταλεχθοῦν ἡ δημιουργία σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας Ἐπιτροπῶν ὑποδοχῆς τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ, ἡ σύστασι διαφόρων ὁμάδων, κατὰ ἡλικίαν, γιὰ τὴν ἐκμάθησι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, καθὼς ἐπίσης ἐπιτροπῶν γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ, κατὰ προσέγγισι, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταναστῶν, τῶν ἀναμενόμενων στὰ ἐπόμενα ἄμέσως χρόνια, τὸν ὑπολογισμὸ τῆς ἡλικίας τους, τῶν ἐπαγγελμάτων τους κ.λπ. Μ' ἄλλα λόγια, εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν συνθήκες γιὰ τὴν ἀνώδυνη προσαρμογὴ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου ποὺ ἐπαναπατρίζονται ἀπὸ τὴν ΕΣΣΔ. "Ἀλλωστε, μερικὲς ἀπὸ τίς προαναφερθεῖσες ἐπιτροπές, καθόσον γνωρίζω, ἤδη ἔχουν συσταθεῖ.

Ταυτόχρονα, θέλω νὰ ὑπογραμμίσω τὰ ἑξῆς: σχετικὰ μὲ τίς μεταρρυθμίσεις ποὺ γίνονται στὴν ΕΣΣΔ καί, εἰδικότερα, μὲ τὴν ἐνίσχυσι τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῶν Σοβιετικῶν Δημοκρατιῶν, ἐμφανίζεται ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς ὁλόπλευρης ἀνάπτυξης οἰκονομικῶν καὶ πολιτιστικῶν, καθὼς ἐπίσης ἐπιστημονικῶν ἐπαφῶν ὄχι μόνον μὲ τὴν ΕΣΣΔ γενικά, ἀλλὰ ἐπίσης, ἂν ὄχι περισσότερο, μὲ ξεχωριστὲς Δημοκρατίες, ἰδιαίτερα, μὲ τὴ Γεωργία, τὴν Οὐκρανία καὶ τὴ Ρωσικὴ Ὁμοσπονδία, στὶς ὁποῖες ζοῦν καὶ ἐργάζονται οἱ περισσότεροι "Ἕλληνες τοῦ Πόντου. Κρίνοντας,

γενικά, ένα μεγάλο μέρος αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, λόγω διαφορῶν αἰτιῶν, θὰ παραμείνουν στοὺς παραδοσιακοὺς τόπους κατοικίας τους.

Καταλήγοντας, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ὁ μαζικὸς ἐπαναπατρισμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς ΕΣΣΔ ἀποτελεῖ μιὰ πρόκληση τῆς Ἱστορίας πρὸς ἐμᾶς τοὺς συγχρόνους Ἕλληνες. Ἄς εἴμαστε λοιπὸν πιστοὶ στὴ μεγάλη μας ἱστορία καὶ ἄς δεχθοῦμε ὅπως ἀρμόζει αὐτὴ τὴν πρόκληση!